

edebiyat ve “yüksek”(?) politika monika maron’nun “uçucu kül”ü

mustafa sütlaç

kitaplar üzerine yaptığımız buluşmalarda mümkün mertebe “yüksek” politika yapmamaya çalışıyorum. çünkü bunun sonu yok ve bence böyle bir ortamda bunu yapmak bana “edebi” bir edim gibi gelmiyor. öte yandan elbette edebiyatın, daha genelde tüm sanatların da aslında politikadan “muaf, ayrı ve bağımsız” olmadıklarını biliyorum. söylemeye çalıştığım edebiyatın politik amaçlar doğrultusunda “araçsallaştırılması”. ama edebiyatın temel niteliklerini gözden kaçırmadan yapıtların politik yanlarını da ortaya koymak da bana göre bir zorunluluk.

politika ile ilgili olarak her insanın hayatının her cephesinde çeşitli edim ve eylemleri söz konusudur. doğrudan politik ortamlar içinde yapıp ettikleri oradaki çevresi, arkadaşları, yoldaşları ile birlikte yine oranın kurallarına göre yapılmıştır bunlar. kuşkusuz bu tür yerlerdeki böyle faaliyetler de edebiyat ve kurgu yazımının konusu olabilir. bu koşulda onları da politik içeriklerine göre değil, edebi unsurlarına göre irdelemek gerekir.

ancak edebiyat sıklıkla aslında politika yapmanın da bir aracı olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır. geçmişte bunu bile isteye yaptık, yapılmasını özendirdik ve hoş gördük. ne var ki, temel olarak “edebiyat”la sınırlı bir okuma faaliyetinde konuya bu şekilde bakmadığımızı ve müm-kün mertebe bundan uzak durmaya çalıştığımızı sanırım fark etmişsinizdir. çünkü bu tür “ortaklaş-mamış” değerlendirmelerin bu ortak faaliyete ve bize pek fazla katkısı olacağını düşünmüyorum.

sevgili cihan göktan’ın seçtiği **monika maron**’un “**uçucu kül**” romanı bence edebi nitelik-lerinden daha çok politik perspektifle irdelenebilecek bir roman. roman aslında belirli bir politik dönemde, önce o politik perspektifle hareket ederek bir yerlere gelmiş birisinin, süreç içinde yaşa-dıklarından yola çıkarak, bir anlamda “günâh çıkarmaya” çalıştığı bir metin niteliğinde.

bir roman yazmak ve yazılan romanın yayınlanması

böyle bir durumda yaşadığı “bireysel” (*kuşkusuz aynı dönemde pek çok kişi bu sorunu yaşa-mıştır ve bir bölümü çok acı biten sonuçlara maruz kalmışlardır; ama bu durum onun evren-sel/toplumsal bir sorun olması sonucunu doğurmaz*) bir sorunu ele alıp tartışırken aslında içinde varolduğu politik gerçekliğe dair bir şey söylemeden bir “derdi” aktarmaya uğraşılıyor. dolayısıyla bu romanı onu yaratan gerçeklikler, somut durum, ve bu duruma yönelik doğru, yanlış ve farklı bakış açılarını ortaya koymadan tartışmak olanaklı değil. bunları gözardı ederek sadece “edebi” açıdan bakarak değerlendirecek olursak, bu romanı anlamak çok mümkün görünmüyor.

romanın önce sorunların yaşandığı ortamda yayınlanmaya çalışılması, onun o ortam ve çevre için yapıldığı, bu bağlamıyla da mücadelenin bir unsuru olmaya çalışıldığını gözardı edemeyiz. bu yukarıda söz ettiğim, edebiyatın politik amaçla kullanılmasına dair bir örnek olur, ve biz orada olsaydık bunu bu bağlamda tartışabilirdik. ama bu olmamış ve o ortam ve çevre orada dururken 1981’de politik olarak ona muhalif bir yerde basılarak, yine edebiyatın politik amaçla kullanıl-masına örnek olacak şekilde dünya edebiyatı içinde varolan bir yapıta dönüştürülmüş. dolayısıyla bu hâliyle bu roman bir propagandif malzemeye / nesneye dönüştürülmüş oluyor.

başka bir deyişle nasıl o zamanki kendi ülkesinde yayınevinin önüne geldiğinde, edebi unsurları itibariyle ele alınmak yerine politik anlamda söylediği şeyler nedeniyle değerlendirilip yayınlanmadıysa, basıldığı yerde de yine aynı biçimde değerlendirilerek edebi yönüyle değil, politik yönüyle dikkâte alınıp basılmıştır. diyeceğim o ki bu romanın “edebi” anlamda değeri “politik” anlam ve değerinin çok gerisindedir.

o yüzden bu romanı değerlendirmeden önce, sözüme başlarken kaçındığımı söylediğim bazı “politik” gerçekleri ifade etmem gerekiyor.

“kapitalizm ve sosyalizm özü itibariyle aynı temele dayanan üretim modelleridir.”

çünkü ikisi de sermayenin büyütülmesini hedefler ve bunun en çok, en büyük olması için uğ-raşır. aradaki fark bu sermayenin sahiplerinde ve büyüme amacındadır. kapitalizmde sermayenin sahibi de bizzatı sermayenin kendisidir. onu elinde tutanın ve kumanda edenin kim olduğunun önemi yoktur. çünkü o her kimse bir tek sorumluluğu vardır, “onu daha da büyütme”. bunun da sömürü olmadan başarılması mümkün değildir. sömürü önce emeğin, sonra da bir toplumun tüm ilişkileriyle geçmişten bugüne varettileri ve gelecekte varedecekleri ortak toplumsal değerleridir. kısacası kapitalizm büyümeyi sağlayabilecek herkesin sömürsünü hak ve görev olarak gören bir sistemdir. bu bakımdan insanlığa, doğaya, varlığa ve varoluşa aykırı bir sapmadır.

sosyalizmde ise sermayenin nihai sahibi sosyalizmin içinde varolduğu toplumdur. ama herkesin bilebileceği gibi bir şeyin sahibi herkese aslında onun sahibi “hiçkimse”dir. hiçkimsenin sahibi olmadığı bir şey de önce o sırada bunu elinde tutanların elinde çarçur olur, sonra da ya biter kay-bolur, ya da somut erki ellerinde tutanlar tarafından salt kendi çıkarları için kullanılır. tıpkı şimdi olduğu gibi. o yüzden dünyada bir “kapitalist işletme yöntemi olarak sosyalizm” kaybolmuştur ve özü itibariyle de kaybolmaya mahkumdur ve bunu belki bir ihtimâl öyle olmayabilir diye düşünen birileri tarafından yaklaşık 80 yıl varetmeye uğraşılmış ama başarılammış, başarılammadığı romanın yayınlanmasından 8-9 yıl sonra bir gerçekliğe dönüşmüştür. belki de bu sürecin gerçekleşmesinde bir payı bile olmuştur.

“josefa nadler” bu gerçekliği bilmeyen, kendi büyüklerinin almanya’daki faşizmin yükseldiği dönemlerdeki varolma süreçlerinden haberdar olarak ve onların mücadelesine sempati duyarak, aslında kendisinin de aktif olarak dahil olduğu bir süreçte bazı kötü sonuçları görüp yaşayarak, içinde olduğu yapıya sadece hayalleri ve özlemleri doğrultusunda yeni bir düzen getirmeye yönelen, meselelere sadece “özel / bireysel / kişisel” açıdan bakan, bu bakış ve yaklaşımlarında da içsel çelişkileri olan, iki arada bir derede kalmış, bu hâlden de aslında hoşnut olmayan, tercih ve edimleri bakımından “bilgisiz”, “zayıf”, “yetersiz” bir kişiliktir.

varlığı ve varoluşu için bir nedene, onu destekleyecek bir varlığa ve insana, dahası onu anlayıp bazen kâale almayacak, bazen de çekeceği fırçalarla hizaya çekecek bir düzene ihtiyacı vardır. bu ortam içinde hasbelkader tanık olduğu bir somut durumun fark edilmesi için sonuçsuz olacağını öngördüğü, hattâ zaman zaman vazgeçmeye yeltendiği bir çabaya girer ve bu çabası sırasında da anlamadığı gerçeklik, başka örneklerde olduğu gibi onu ezip geçer. ama aynı sistem gerekli değişiklikleri de onun aracılığıyla “fark etse” bile onu ezip geçerek yapılması gerekeni yapar.

tüm bu unsurların ortaya koyduğu gibi, romanın edebi yanına dair değerlendirmeyi gerektirecek bir boyutu yok. kahramanlar nadler dışında silüet ya da tip olarak ortaya konulmuş, olayların anlatımında herhangi bir özellik, olmaksızın birbirini yineleyen biçimlerde dile getirilmiş. dolayısıyla bu yönden de dikkâti çekecek bir yan bulamadığımız bu roman içeriğindeki politik unsurlar nedeniyle de yanlış ve başarısız “politik” bir roman olarak değerlendiriyorum.

bunun benzerlerini bizim kendi edebiyatımız içinde bile yıllar önce yazılmış romanlarda görmek gözlemlemek mümkündür. “peyami safa”nın “yalnızız” romanı aynı gerçekliği bu coğrafyanın insanları için ve başka bir politik kurguyla anlatmıştır. yine okuma grubumuzda yapıtlarını okuduğumuz, eski doğu alman kökenli yazarlardan **“jenny erpenbeck”** de bu romanla kıyaslandığında çok daha önemli konuları, edebi unsurları da gözardı etmeyen bir şekilde dile getiren örnekler yarat-masını başarmıştır. bunların da ötesinde doğudan batıya geçmiş yazarların gündemlerini ve dert-lerini anlatan, kendileri gibi olanların dili, sesi olan **“judith hermann”** gibi yazarlar da çok daha başarılı yapıtlar üretmişlerdir.

bu yazarın diğer romanlarını (batıya geçtikten sonra yazdığı) okumadım. doğrusu okumayı da merak etmiyorum. ama edindiğim izlenim o ki bu romanlar, konuştuğumuz “uçucu kül”e oranla edebiyata daha yakın, onun gereklerini yerine daha çok getiren romanlar. keşke onlardan birisini seçip okumuş olsaydık.

11.01.2025